

„Żydom wstęp wzbroniony”. Historia jednej tablicy

Muzeum Getta Warszawskiego otrzymało w darze blaszaną tablicę z niemieckim napisem zakazującym Żydom wejścia do parku. Serdecznie dziękujemy darczyńcy, panu Grzegorzowi Feliksowi Wajnerowi, i przedstawiamy historię tego unikatowego obiektu.

'Zabrania się Żydom wstępu do parku'

Radość. Zabrania się Żydom wstępu do parku

Blaszana tablica z napisem *DAS BETRETEN DES PARKES IST JUDEN VERBOTEN* znaleziona została w latach 70. przez mieszkańca domu stojącego na rogu ulic Patriotów i Tomaszowskiej, czyli w okolicy dzisiejszej Radości, dawniej Miedzeszyna Nowego. Przypadkiem, w schowku na niewielkim stryszku nad stropem werandy, razem z niemieckimi gazetami i elementami broni.

Zabrana przez znalazcę podczas przeprowadzki, następne kilkadziesiąt lat leżała w piwnicy domu w Michalinie licem do półki regału. Ponownie odkryta przez syna pierwszego znalazcy, oddana została do Muzeum Getta Warszawskiego.

Gdzie była pierwotnie umieszczona? Mało prawdopodobne jest, by przywieziono ją z Warszawy, czy innego odległego miejsca, raczej zdjęto gdzieś w pobliżu jesienią 1940 roku, kiedy utworzono w Letniskach Falenickich getto – wtedy nie była już potrzebna, Żydzi poza gettem nie mieli prawa przebywać.[1]

Gdzie w okolicy były parki? Na pewno w Radości, choć precyzyjne określenie miejsca i czasu ich funkcjonowania nie jest oczywiste.

Afisz zabawy w parku letniska Radość

W Radości ===== **radość!...**

W niedzielę, dnia 22-go sierpnia 1926 r.

w Parku letniska Radość

odbędzie się

WIELKA ZABAWA

na pomnożenie funduszków

— **BUDOWY DOMU BURSY WYPOCZYNKOWEJ** —

dla młodzieży warszawskich szkół powszechnych i średnich, który ma stanąć w Radości,
na placu, ofiarowanym przez 2-ch jej ofiarnych Gbywateli.

W programie Zabawy:

**Orkiestra, Tańce, Wyścigi piechurów (z nagrodami w formie żetonów),
Począta francuska, Strzelnica, Kręgielnia,
Widowisko sceniczne, Ognie sztuczne**

Na zakończenie odegrany będzie obrazek dramatyczny w 1-ym akcie,
przez Wacława Szymanowskiego p. t.

„NA ULICY”

wykonany przez Artystę Teatru Narodowego p. **Antoniego Bednarczyka** i miłośnika sceny p. **Karola Hoffmana**.

Szkic S. Zachajkiewicza pod tytułem

T O P O L I T Y K A

wykonają pp. Borscy i Hubalowie.

Za wejście do parku płać: osoby dorosłe 1 zł., młodzież kształcąca się i dzieci — 50 gr.

Zarząd Klubu Szaradzystów, organizujący tę zabawę, żywi nadzieję, że ze względu
na cel, poprą ją i mieszkańcy stolicy, i inteligencja sąsiednich letnisk.

Z Warszawy pociągi wychodzą z Dworca Gdańsk. o godz. 2 m. 30, 3 m. 30, 4, 5 i 6 po połud.

Początek zabawy o godz. 4 po południu, koniec o 10 wiecz.

Druk M. Radzickiego, Wspólna 17a.

Stowarzyszenie Miłośników Radości

Letnisko Radość, jak większość letnisk tzw. linii otwockiej rozwijało się od przełomu XIX i XX

wieku. Gwałtownie w latach 20. XX wieku, dzięki inicjatywom Stowarzyszenia Miłośników Radości, powstałego w 1916 r. [2] Stowarzyszenie inicjowało działania na rzecz rozwoju infrastruktury letniska, budowę kościoła, wspólnie z warszawskim Klubem Szaradzystów planowano budowę bursy dla młodzieży [3]. Organizowano imprezy kulturalne i zabawy, z których dochód przeznaczano na realizację programu. Radościańskie wydarzenia anonsowane były i opisywane dokładnie w prasie warszawskiej dzięki zaangażowaniu kilku dziennikarzy w życie społeczne letniska. Karol Hoffman, piszący pod pseudonimem HAK, autor tekstów, dramaturg i czasem aktor, inicjator wskrzeszenia Klubu Szaradzystów i twórca działu rozrywki w Kurjerze Warszawskim [4], brał udział w przedstawieniach teatralnych na deskach teatru letniego w parku w Radości.

Do dyspozycji Stowarzyszenia swój teren wokół własnej willi oddał **Marjan Fuks** – dziennikarz i fotoreporter, właściciel Pierwszej Agencji Fotograficznej w Warszawie, mieszczącej się na rogu Marszałkowskiej i Alei Jerozolimskich. Jego twórczość przypominał Dom Spotkań z Historią poprzez zorganizowaną w 2018 roku wystawę fotografii dokumentujących wszystkie ważne wydarzenia społeczno-polityczne w Warszawie, w kraju i na świecie. Organizatorzy wystawy pominęli (a może o tym nie wiedzieli) fakt, że artysta był silnie związany z linią otwocką. Przez wiele lat pełnił funkcję vice-prezesa Stowarzyszenia Miłośników Radości, w 1928 r. wybrany został do zarządu Gminy Letnisko Falenica zyskując 213 głosów [5].

Willa państwa Fuksów zwana Cieszynówką, otoczona parkiem, służyła właścicielom, Towarzystwu Miłośników Radości i gościom organizowanych przez społeczność imprez.

W lipcu 1923 roku odbyła się uroczystość wmurowania kamienia węgielnego pod budowę kościoła w Radości. Dokładny opis wydarzenia zamieścił Kurjer Warszawski, nie szczędząc szczegółów części mniej oficjalnej:

Wiceprezes Stow. mił. Radości i dzielny organizator, p. Marjan Fuks, odczytał wśród ogólnego skupienia i ciszy akt erekcyjny, wmurowany w fundamenty kaplicy. (...) Dochodziła godzina druga po południu, gdyśmy się znaleźli w parku „Cieszynówka“ przy

stole, zastawionem do śniadania.

Tu, w nastroju serdecznego zbliżenia przeszło niepostrzeżenie godzin kilka.

W pogawędkę z sąsiadami wplotły się przemówienia okolicznościowe, wygłoszone przez J. Em. arcybiskupa (2-krotne), wstępne na cześć arcypasterza Marjana Fuksa, ministra Głębińskiego, wicewojewody Manteuffla, ks. prałata Prądyńskiego, przedstawicieli prasy: K. Hoffmana i Markowskiego.

Przy orkiestrze tańczyły urodziwe letniczki, przy harmonji — lud okoliczny, aczkolwiek nie brakło i zbratania się we wspólnych pługach. Bawiono się ochoczo do późna, do zmroku, na tle którego lepiej się wydały — efekty pyrotechniczne [6].

Już miesiąc później w Gazecie Warszawskiej zapowiadano: (...) *Po południu w parku willi pp. Fuksów „Cieszynówka” odbędzie się zabawa na rzecz budowy nowej kaplicy. Powodzenie zabaw dotychczasowych i cały szereg nowych atrakcji ściągną niewątpliwie do Radości tłumy warszawian* [7].

Willa Fuksów pojawia się w ofertach letniskowych np. w Naszym Przeglądzie w 1926 roku: *Radość willa Fuksa Pokój dla 2 osób z wykwintnem utrzymaniem wiadomość na miejscu tel 244-46* [8].

W 1928 roku Paulina Sadowska ogłaszała w tej samej gazecie: *Radość. Willa Fuksa. Pensjonat Pauliny Sadowskiej. Poleca jedno-dwu-czteroosobowe słoneczne pokoje z werandami w pięknym sześciomorgowym lesie. Kuchnia wykwinтна na maśle. Elektryczność, fortepian, telefon własny, usługa pierwszorzędna. Otwarcie początku maja. Wiadomość 417-23 od 4-tej* [9].

W tym samym sezonie w willi Fuksa pani Sadowska wzięła udział w akcji charytatywnej, przeprowadzonej w wielu znanych pensjonatach na „linii”:

Kwesta na rzecz Tow. „Tomchaj-Anyim“ na Linji W-wa-Otwock. Puszki będą wydawane i zapis kwestarzy przyjmują: w Otwocku p. Goldman ul. War-szawska obok księgarni Sławina; w Świdrze p. Rosenbergowa ul. Główna, willa Staśkiewicza, p. Lubelska willa „Ferdynandów“ ul. Szeroka; w Józefowie p. Frenklowa willa własna „Balbinówka“; w Michalinie P. Cyryn willa d-ra Finkielkrauta; w Falenicy Pensjonat p. A. Igalsona i p. Adamowstwo Peretz ul. Polna willa Zylberberga; w Miedzeszynie willa Wiśniewskiego p. Bella Weicmanówna; w Radości p. Sadowska willa Fuksa [10].

Czy ogłoszenia opisują tę samą willę, która kilka lat wcześniej gościła członków Towarzystwa Miłośników Radości? Nie ma pewności. Na listach nieruchomości opuszczonych w Letniskach Falenickich, konstruowanych w 1946-47 wymieniany jest Benjamin Fuks – jako właściciel domów pod adresami Reytana 8 (obecnie Żołędziowa) i Mickiewicza 28 (dziś Żwanowiecka). Na liście zawierającej wysokość ubezpieczenia domów będących w administracji gminnej w 1947 r, pojawia się dom Beniamina Fuksa opatrzony sumą 3 tys. zł., co wskazuje, że był to niewielki domek – dla porównania przeciętny drewniany piętrowy dom szacowano asekuracyjnie na kilkaset tysięcy zł.

Marjan Fuks

1. Marjan Fuks; 2. Marjan Fuks wyjeżdża na obchody 125. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja; 3. Kurjer Poranny, otwarcie zakładu fotograficznego Marjana Fuksa (1910); 4. Marszałkowska/róg Al. Jerozolimskich po prawej zakład fotograficzny Marjana Fuksa; 5. szyld zakładu Marjana Fuksa.

NAC/MUZEUM NARODOWE/

Zawiłości topograficzne

Willa Teofili i Marjana Fuksów mieściła się na obszernej działce przy dzisiejszej ul. Kąkolowej (przed wojną Reymonta) na odcinku pomiędzy ulicami Izbicką (Al. 3 Maja) a Tomaszowską (Sobieskiego), w części południowej. Andrzej Lech w swej książce o Radości podaje jako adres willi Fuksów ulicę Kąkolową 73, w innym miejscu 75, zapraszając do obejrzenia dużego drewnianego domu, który stał jeszcze wtedy (w 2009 roku), kiedy wydawano książkę. Dziś w tym miejscu znajdziemy trzy nowe współczesne wille.

W innym fragmencie książki autor opisuje park Cieszynówkę jako działkę przylegającą od

wschodniej strony do terenu willi Józefa Formińskiego – wieloletniego prezesa Stowarzyszenia Miłośników Radości, który w swoim ogrodzie także organizował zabawy, koncerty i przedstawienia teatralne. To działka pod adresem Izbicka 16 (dawniej Al. 3 Maja). Gdyby ten opis przyjąć za prawdziwy, willa Fuksów nadal istnieje. Duży piętrowy drewniany budynek z werandami obrosniętymi dzikim winem stoi opuszczony na rogu ulic Tomaszowskiej i Kąkolowej, skazany prawdopodobnie na powolną śmierć.

Bez względu na to, która z informacji adresowych podanych przez Andrzeja Lecha jest prawdziwa, teren parku Cieszynówka znajdował się najwyżej kilkadziesiąt metrów od miejsca znalezienia tablicy zabraniającej wejścia Żydom do parku. Czy teren Cieszynówki nadal służył lokalnej społeczności jako park na początku II wojny światowej? Czy nieruchomość cały czas należała do rodziny Fuksów? Czy to właśnie przy wejściu do parku Teofili i Marjana Fuksów zawisała tablica? Może dalsze badania archiwów i rozmowy z mieszkańcami przyniosłyby odpowiedź na wszystkie pytania.

Marjan Fuks zmarł w 1935 roku. Gazeta „Polska Zbrojna” zapowiadała jego pogrzeb na cmentarzu ewangelicko-augsburskim 27 lutego 1935 roku o godz. 16.00. [11] Nie doczekał czasu okupacji niemieckiej; przyjęcie religii ewangelickiej zapewne nie uchroniłoby go przed tragicznym losem wszystkich polskich Żydów.

Lidia Głazewska-Dańko

listopad 2022

Dom przy ul. Kąkolowej w Radości

Przypisy:

- 1** Getto falenickie obejmowało teren Miedzeszyna i Falenicy, leżący po wschodniej stronie torów kolejowych, od ul. Kościelnej (dziś Bartoszycka) na południu do Granicznej (dziś Żeglarska) na północy. Zarządzenie władz niemieckich przedstawione na odprawie sołtysów 30.11.1940 r. Protokół. AP w W-wie Oddz. Otwock, Akta Gminy Letnisko Falenica, j.49)
- 2** Andrzej Lech, W Radości przy stacji 1920-1951, wyd. sklep „Kajet” 2009, s.29
- 3** Plakat zapraszający na zabawę zorganizowaną w celu zbiórki funduszy na bursę w Radości. 1926. BN-polona.pl
- 4** Dziesięciolecie Klubu Szaradzystów 1921-1931, nakładem Klubu Szaradzystów, Warszawa 1931 (BN – polona.pl) .
- 5** Kurjer Warszawy, R 108, nr 153, 4 czerwca 1928 r., Jadwiga Dobrzyńska Falenica moja miłość po raz drugi, wyd. Damiko, W-Wa 1996, s. 50. Fotografia Zarządu Gminy Letnisko-Falenicy z podpisami oraz Kurjer Warszawski, R. 105, nr 364, 30 grudnia 1925, s.4 </5>
- 6** Kurjer Warszawski, R.103, nr 202 (23 lipca 1923) – wyd. wieczorne, s. 5
- 7** Gazeta Warszawska. R. 143, nr 221 (14 sierpnia 1923)
- 8** Nasz Przegląd, R.4, nr 181 (2 lipca 1926), s. 8
- 9** Nasz Przegląd, R.6, nr 99 (10 kwietnia 1928, s.12
Nasz Przegląd, R. 6 nr 214 3 sierpnia 1928.

Data publikacji: 2022-11-24

Data wydruku: 2023-04-05 20:30

Źródło: <https://1943.pl/artukul/zydom-wstep-wzbroniony-historia-jednej-tablicy/>